

Kommunernas gröna ord - vart tog de vägen?

Sotenäs skolbarn skulle få ekologisk mat och alla skulle ha kompost. Uddevalla skulle ha biogasbilar och cykeluthyrning i centrum. Detta är beslut som är tagna och sedan glömda. Historien om Agenda 21 lämnar många frågetecken om hur kommunal demokrati fungerar.

För tio år sedan var Agenda 21 ett ord på alla kommuners läppar. Prova att fråga dem i dag. Ett säkert sätt att skapa förvirring.

– Agenda 21... ja, Agenda 21... näe, det har vi nog inte här längre.

Det var 1992 i som allting började, på FN:s konferens i Rio de Janeiro. 181 länder skrev under Agenda 21-dokumentet som handlade om miljö, fattigdomsbekämpning och lokal demokrati. Sveriges kommuner fick i uppdrag att ta fram Agenda 21-planer och under 90-talet skälvde de av liv och idéer. Så gott som varenda kommun skaffade sig en Agenda 21-samordnare och en plan. Nu befinner vi oss i det 21:a århundradet när mycket av planerna skulle vara verklighet. Hur ser det ut?

Med en portion envishet går det att leta fram planerna ur de kommunala djupen. Därnere har de legat de senaste åren, dammiga men officiellt fortfarande giltiga.

Tanum satte igång

En del av de åtgärder som står i planerna har blivit genomförda. Exempelvis i Tanum är bara kretsloppstoletter tillåtna och snart värms inga av kommunens lokaler med fossila bränslen.

Många på kommunerna säger att arbetet med Agenda 21 skapade både konkreta resultat och en ökad medvetenhet om frågorna. Samtidigt beklagar nästan alla att arbetet kom av sig lite. De flesta Agenda 21-samordnare sades upp eller fick nya tjänster för tre-fyra år sedan. Efter det hade ingen någon övergripande koll på hur planerna genomfördes. Ett stort antal mål var antagna men snart bortglömda.

Hur går det till när ett beslut går upp i rök? Och hur kan man som kommuninvånare veta vilka beslut som är på allvar och inte?

Ekomaten bara på pappret

Låt oss följa ett exempel. I Sotenäs Agenda 21-plan står det att all mat på förskolor ska vara Kravmärkt år 2010 och att närodlat eller ekologisk mat ska serveras i samtliga kommunala kök en gång i veckan från år 2000. Handlingsplanen klubbades igenom av ett enigt kommunfullmäktige 1998. Vad hände sedan?

Bo Hallgren som är miljöchef i Sotenäs säger att det lyckades delvis men inte helt på grund av upphandlingsregler.

– Men upphandlingsreglerna är väl upp till kommunen att bestämma?

– Ja, om du vill ha detaljerna får du prata med Marianne Gran som är ansvarig för upphandlingarna.

Så här säger Marianne Gran:

– I dagsläget är inget alls Kravmärkt. Vi kommer att begära in pris på ekovaror från och med nästa år. Ibland kan ju de ekologiska varorna vara billigare. Men vi har inget ökat utrymme för att lägga mer pengar.

I klartext: det är möjligt att köpa in ekologisk mat men det får inte kosta något extra.

Fem år i sjön

Pernilla Niklasson var anställd som Agenda 21-samordnare i fem år på Sotenäs

kommun. Hon blev uppsagd år 2003 och är besviken på att hennes arbete inte har följts upp.

– Det är tråkigt att ambitionen om ett hållbart samhälle föll helt pladask. Det verkar inte ha hänt någonting. Handlingsplanen antogs och sedan glömdes den bort.

Sotenäs kommun behövde spara pengar och valde att prioritera bort Pernilla Niklassons tjänst. Tanken var att arbetet skulle fortsätta ändå men läggas ut på kommunens förvaltningar. Hur fungerade det?

Svårt att säga, eftersom ingen på kommunen har någon överblick. Miljöchef Bo Hallgren säger att det varierar, men han tycker att arbetet ändå har varit viktigt eftersom det skapade ett engagemang.

– Men en stor del är inte genomfört och ingen följer upp det?

– Planen var hela tiden att betrakta som ett ”bör”. Det var tydligt för alla.

Men för Pernilla Niklasson som jobbade med det i fem år så var det inte ett ”bör”.

– Formuleringarna var ju ”ska” och när kommunfullmäktige antog det så trodde jag att det betydde ”ska”. Men eftersom de sänkte ambitionen så kraftigt så känns det väl bättre om de betraktar det som ett ”bör”.

Enligt Bo Hallgren var planen ungefär lika bindande som en översiktsplan.

– Hur mycket av besluten i en översiktsplan brukar bli verklighet?

– Ja, det är ju i stort sett 100 procent.

Men av besluten i Agenda 21-planen genomfördes bara omkring 20 procent, enligt Tossene miljölag.

– Jag förstår att det kan uppfattas som inkonsekvent att man tar ett beslut och sen inte följer det, säger Bo Hallgren.

– Men vid den tidpunkten trodde vi ju att vi kunde lösa det med att lägga ut arbetet på förvaltningarna.

Ointresserade medborgare?

En anledning att arbetet inte följdes upp var bristande engagemang från medborgarna enligt Bo Hallgren. Men det stämmer inte enligt Ingela Nilsson som var med och bildade Tossene miljölag.

– Vi var många som var engagerade men vi fick inte så mycket respons från kommunen.

Bo Hallgren håller fast vid att det hade behövts en större medvetenhet bland vanligt folk.

– Men var inte ett av målen med Agenda 21 att skapa det?

– Jo, det är riktigt. Någonstans där har det brustit.

Vissa kommuner har valt att formulera sina planer lite vagare. Exempelvis Orust beslutade att ”Skapa en dialog mellan människor för att öka samhällsengagemanget i olika former, och ge möjligheter till personligt ansvar.” Ett sådant mål är svårt att veta om det uppfylls.

Lysekils plan bygger nästan enbart på formuleringar av det här slaget. Ett exempel:

”System för uppföljning och rapportering av Agenda 21-arbetet måste kontinuerligt utvecklas på de olika nivåerna inom kommunen så att de på bästa sätt fyller sin funktion.”

Men trots de svävande orden har kommunen utan tvekan misslyckats med målet. Under flera år gjorde Lysekil en ambitiös miljöredovisning men de senaste tre åren har ingen alls blivit gjord. Efter att Agenda 21-samordnarna sades upp har ingen haft ansvaret för att göra dem.

Nya planer

Lysekil hänvisar till att en ny plan är på gång, en klimatstrategi. Det gör även Orust,

Tanum, Uddevalla och Färgelanda.

- Men hur kan man lita på att de nya planerna följs upp bättre än Agenda 21?
 - Ja, det är en jättebra fråga, säger Jan Sandell i Färgelanda, men det är väl bara upp till bevis nu. Han berättar att kommunen just har infört ett miljöledningssystem för att följa upp beslut.
 - Så nu kommer ni att gå igenom allt som bestäms och se till att det blir gjort?
 - Ja, det är förhoppningen.
 - Förhoppningen? Är det inte mer än så?
 - Jo, det är klart, det måste ju genomföras.
- Det är bara att önska lycka till.
- Men vad kan vi lära av detta till nästa gång?
- Jag tror att vi har fått oss en knäpp på näsan nu, säger Vivianne Gustafsson (s) som sitter i miljö- och byggnämnden i Sotenäs.
 - Jag tror inte att vi tog miljöfrågorna på allvar tidigare men nu har vi förstått att det är allvar, att isarna smälter.
 - Men är det vanligt att kommuner tar beslut och sen inte ser till att de utförs?
 - Ja, jag tycker faktiskt det. Tyvärr. Det är jättedåligt.
 - Vad kan ni göra för att inte göra om det misstaget?
 - Jag vet inte. Vi kanske skulle bli mer aktiva. Men jag tror att det kommer att bli bättre nu, vi har förstått vad det handlar om.

Så gick det - kommun för kommun

Mycket är genomfört men mycket har fallit i glömska. Här följer en kort sammanfattning med exempel på kommunernas beslut och hur de har följts upp. Flest poäng får Tanum.

Munkedal 🌱🌱🌱

Sedan kommunen prioriterade bort sin Agenda 21-samordnare har frågorna hamnat lite i skymundan säger kommunchef Lars-Erik Knutsson. I Agenda 21-planen är de flesta mål och tidsramar vagt formulerade. Av de tre mest konkreta målen har dock två genomförts:

- Få in avloppsslammet i kretsloppet inom de närmaste åren.
 - Merparten av slammet läggs på energiskogsåkrar.
 - Successivt gå över från fossila bränslen och el till biobränsle och /eller jord, vatten och bergvärme.
 - Det pågår ett arbete att byta ut oljeuppvärmning i kommunala fastigheter. En fjärrvärmecentral är i drift sedan ett år tillbaka.
 - Att gå över till förnyelsebara drivmedel i kommunens fordon.
 - Endast miljökontoret har en elhybridbil. Men enligt en ny upphandling med ett bensinbolag så kommer man att kunna tanka etanol i kommunen inom kort.
- Senare miljöplaner: Miljöpolicy finns sedan 2001. Den är dock mer internt riktad jämfört med Agenda 21.

Färgelanda 🌱🌱

Planen är mycket omfattande men innehåller få tydliga mål.

Exempel på beslut:

- Utsläppen av koldioxid ska minska med 25 % i kommunen till år 2010 jämfört

med 1990.

Verkar vara på väg att uppnås.

Hälften av kommunens egna bilar bör senast år 2000 drivas med så miljövänliga bränslen som möjligt.

Etanolbilar köptes in för flera år sedan men ännu finns ingen pump i Färgelanda där man kan tanka etanol. Kommunen har försökt påverka bensinbolagen.

Fosfor-och kvävehalterna i Valboån, Ellenösjön och Östersjön skall minska med minst 25 % från 1990 till 1997.

Delvis uppnått. Fosforhalterna har minskat med ca 20 % och kvävehalterna med ca 10 %. Färgelanda har arbetat tillsammans med Lysekil, Munkedal, Uddevalla och Dals Ed för att minska övergödningen i Gullmarns avrinningsområde.

Halvering av utsläppen av kväve och fosfor från små avloppsanläggningar i kommunen, till år 2000.

Har uppnåtts när det gäller fosfor men kvävet har bara minskat med cirka 25 procent.

Senare beslut: Saknas men kommunen arbetar på att ta fram ett miljöledningssystem och klimat-och energistrategi.

Tanum 🌱🌱🌱🌱

Tanum antog en mycket ambitiös Agenda 21-plan. Den uppdaterades aldrig som det var bestämt men ersattes med en miljöutredning som fokuserar på energi, transport och livsmedel. En stor del av besluten i den ursprungliga planen har genomförts.

Exempel på beslut:

Nya kommunala byggnader ska byggas med solfångare och ackumulatortank.

Nej, men man har jobbat mycket med att installera värmepumpar och ta bort oljepannor.

Endast bibränslen ska användas i kommunala förbränningsanläggningar till 2010.

Kommer att nås till 2010.

Eldning med fossila bränslen ska minimeras.

En bra bit på väg. Oljeuppvärmningen i kommunala fastigheter minskade med 70 % 2003-2006.

Serverad mat ska minst en dag per vecka bestå av närproducerade, och om möjligt, ekologiska matvaror, till år 2000.

Alla skolor är Krav-certifierade och serverar allting ekologiskt en dag i veckan.

Endast kretsloppsanpassade toaletter ska så långt som möjligt tillåtas vid nybyggnation.

När nya hus byggs eller gamla byggs om måste toaletterna ha urinseparering.

Minst 10 % av kommunens jordbruksmark ska odlas ekologiskt till 2010.

Omkring 30 % av jordbruksmarken uppfyller EU:s krav för ekologisk odling.

Senare beslut: Miljöutredning som fokuserar på tre områden: energi, transport och livsmedel.

Kommunal energiplan/klimatstrategi kommer under 2008.

Lysekil 🌱🌱

Kommunen hade en Agenda 21-samordnare 1995-2004 men denna arbetade mer eller mindre "efter eget huvud". Planen som finns är tunn och handlar enbart om hur arbetet ska organiseras. Exempel på beslut:

- Varje arbetsplats ska ha ett eget miljöprogram och en miljöhandledare.
- Detta fungerade under flera år men upphörde 2004.
- Samtliga miljöhandledare och förtroendevalda ska genomgå en miljöutbildning.
- Genomfört.

Det finns dock mer konkreta exempel på åtgärder, såsom miljötemadagar i bostadsområden, ledning av fjärrvärme från Scanraff för att värma upp lokaler och utbyggnad av cykelnät bland annat på Skaftö.

Senare beslut: Fram till 2004 gjordes miljöredovisningar men det har kommit av sig. Detta kommer förhoppningsvis att återupptas. Arbetet pågår med en energi- och klimatplan som ska vara klar i januari 2008.

Orust 🌱🌱🌱

Agenda 21-planen är vagt formulerad men kommunen har jobbat vidare på flera områden.

Kompostrådgivning kommer att eftersträvas, både avsedda för skolor, förskolor och allmänhet.

Delvis genomfört. Kretsloppshus (med kompost, växthus och höns hus) finns på fyra förskolor. Källsorteringsalfabet och annan information skickas ut till alla hushåll.

Åtgärder ska vidtas för att begränsa utsläpp av övergödande ämnen inom Rödsvattnets skyddsområde.

Våtmarker har anlagts som ska ta hand om näringsläckage.

Varje skola och förskola arbetar för en kretsloppsanpassad verksamhet och ska som mål erövra exempelvis miljömärkningen Grön flagg.

Två av sex skolor och tre av åtta förskolor har fått Grön flagg.

Senare beslut: En energi- och klimatplan antogs i år och arbetet pågår med att ta fram lokala miljömål. Dessutom finns en policy för persontransporter och fordonshantering, samt ett naturvårdsprogram. Kommunen har ansökt om statliga klimatinvesteringar.

Sotenäs 🌱🌱

Kommunen har en mycket ambitiös och detaljerad Agenda 21-plan. De hade också en Agenda 21-samordnare från 1995-2000. Större delen av planen verkar dock ha fallit i glömska. Exempel på beslut:

Ekologisk/närproducerad mat i skolorna minst en dag i veckan, senast 2000.

Inte genomfört.

Alla daghem, dagbarnvårdare och förskolor ska köpa ekologisk och närproducerad mat, senast 2010.

Inte genomfört.

Källsortering och kompostering för alla till år 2000.

Källsortering fungerar men inte kompost.

Sänkt hastighet till 30 km på de mest trafikerade gatorna.

Genomfört.

Återföring av slam till åkrarna.

Nej, men det har lagts ut som bullervallar på motorsportbanor.

Miljöutbildning för samtliga anställda inom omsorgen. Utbilda all personal, frivilligarbetare och förtroendevalda kontinuerligt i miljöfrågor, före 2010.

Har ännu inte genomförts.

Senare miljöbeslut: Saknas

Uddevalla 🌱🌱🌱

Agenda 21-planen innehåller några få konkreta punkter som inte har följts upp särskilt bra. Denna brist har kommunen dock dragit lärdom av och antagit ett miljöledningssystem där alla punkter är mätbara och följs upp varje år. De flesta av punkterna rör kommunens interna verksamhet, men tanken är att systemet ska byggas ut. Exempel:

- Förbättra framkomligheten för cyklister och gångtrafikanter.
- Nya cykelleder byggs varje år. Gågatorna har blivit fler i centrum.
- Låna ut cyklar i centrum.
- Nej, det provades internt för de anställda på kommunhuset men fungerade inte så bra.
- Köp in biogasdrivna bilar.
- Nej, men 90 % av kommunens bilar går på etanol. Kommunen har ansökt om klimatinvesteringspengar för att kunna producera biogas på reningsverket.
- Inför urinseparerande toaletter där det är möjligt.
- Detta har inte drivits aktivt annat än när det gäller småhus som har särskild latrinhämtning.

Senare miljöbeslut: Miljöpolicy, Miljöledningssystemet EMAS, klimatstrategi.

Tossene miljölag kämpade i motvind

Vanligt folk engagerade sig inte, därför föll Agenda 21-arbetet enligt Sotenäs miljöchef Bo Hallgren. Men Tossene miljölag kokade av aktivitet. Från början hade de stora förhoppningar om vad Agenda 21-planen skulle betyda.

– Man trodde väl att när alla partier hade kommit överens om en plan så måste det bli något av det, säger Ingela Nilsson som var med och bildade miljölaget.

Lena Linke och Eva Säter var också med i starten 2003. De har samlats över en kopp kaffe och funderar på vad som händer med miljöarbetet i Sotenäs. Åren har gjort dem mer cyniska.

– De verkar tro att frågorna har löst sig bara för att man har pratat om dem, säger Lena Linke.

– Ja, besluten finns för att det ska se snyggt ut, fortsätter Eva Säter.

Tossene miljölag började som ett engagemang mot nya mobilmaster. Sedan väcktes intresset för Agenda 21 och gruppen började jobba för att få sopsortering i Tossene, nya cykelleder och ekologisk mat i de kommunala köken. De var omkring 50 medlemmar och hade möte minst en gång i veckan. Framför allt handlade det om att väcka opinion genom föredrag och information i brevlådor. De gjorde också en genomgång av vad som blev gjort ur Agenda 21-planen. Det vill säga inte så mycket.

– Vissa tjänstemän var engagerade och genomförde saker på eget initiativ. Till exempel har vi fått 30-skyltar på flera gator i samhällena och skolorna har jobbat jättemycket. Det fanns tjänstemän som stödde miljölaget men mest kände vi oss nog motarbetade, säger Ingela.

Miljölaget är inte längre lika aktivt men engagemanget finns kvar. Alla tre är med i flera föreningar och Ingela sitter i kommunfullmäktige för miljöpartiet. Fortfarande

brinner de för ett grönare Sotenäs.

– I den här kommunen får man ha en långsiktig strategi, det vill jag lova, ler Ingela.

– Ja, man får tjata, håller Lena Linke med.

Ingela hoppas att det är på väg åt rätt håll. De yngre politikerna ställer större krav på uppföljning.

– De frågar vad som har hänt med olika saker.

Men säker är hon inte.

– Jag vågar inte säga än vad som kommer hända med miljöarbetet. Det sägs en sak och görs en annan. Jag brukar säga att vi borde slå ihop oss med Tanum så kanske vi skulle få in lite miljötänk.

Går det bättre nästa gång?

”Nu har vi förstått vad det handlar om”, säger kommunpolitiker i dag.

Var det inte just så de sa för tio år sedan? Miljökampen Stefan Edman var med ända från starten i Rio 1992.

– Det var högt tryck på miljöfrågorna på 90-talet. Jag åkte till många av kommunerna i landet och berättade om vad som hände under Riokonferensen och alla var väldigt entusiastiska.

Stefan Edman tycker att Agenda 21 har varit ett stort lyft för miljöarbetet. Många lärde sig om frågorna och började tänka på ett nytt sätt. Och med sex miljarder som ”smörjmedel” från regeringen genomfördes en hel del. Men han är medveten om att vissa kommuner inte har gjort någonting alls.

– Det är naturligtvis inte acceptabelt att politiker beslutar om planer och sen inte följer upp dem. Men det är en enorm kamp om slantarna ute på kommunerna.

– Nu har det kommit en ny miljöväg och många kommuner jobbar med klimatplaner. Kommer det att gå bättre den här gången?

– Jag tror att oddsen är mycket bättre nu. Vi har sett torkekatastrofer och smältande glaciärer på tv, och stormarna Gudrun och Per. Klimatfrågorna är så konkreta och har en helt annan emotionell laddning. Dessutom finns det siffror och det brukar bita på beslutsfattare. Alla vet att om vi inte gör något nu så kommer det bara att kosta mer och mer.

Stefan Edman var själv nyligen på Grönland och såg en glaciär som smälter med två meter i timmen.

– Jag visste ju att den fanns men när jag stod där blev jag väldigt berörd.

Det är verkligen allvar. På allvar.